

Ragnhild Bakke Waale

SANKTHANS OG OLSOK

BOKMÅL

CAPPELEN DAMM

SANKTHANS

Midtsommerfest

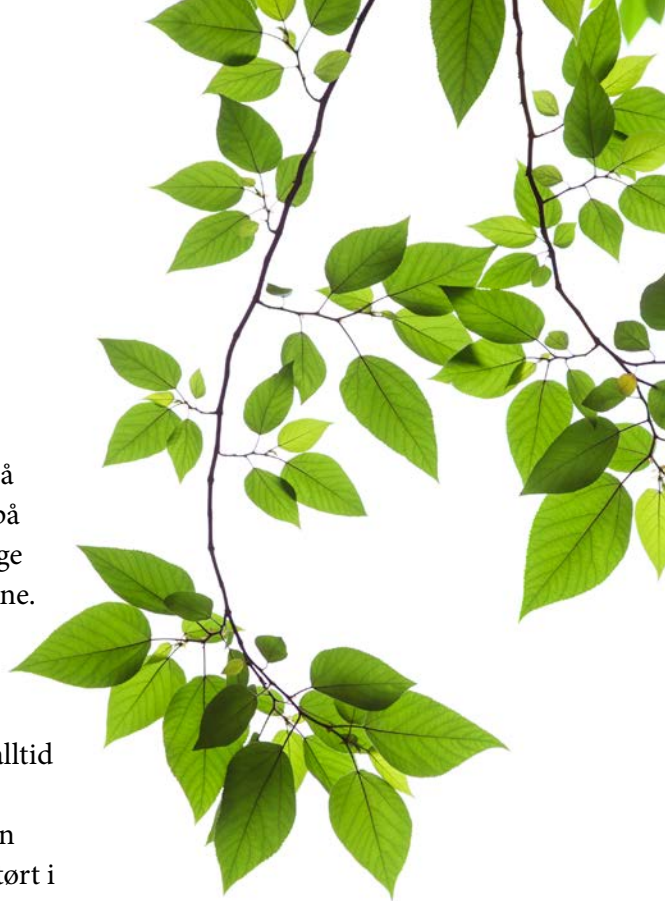
Sankthansdagen er 24. juni, men i Norge feirer vi kvelden før, på sankthansaften. Denne tiden er den lyseste tiden på året, midt på sommeren, og blir derfor kalt midtsommer. Sola skinner i mange timer av døgnet. Jo lenger nord i landet vi bor, jo lysere er nettene. Lengst nord er det sol hele natten.

Naturen er grønn og vakker, frisk og frodig, med mange forskjellige sommerblomster.

Sankthans er ikke fridag, men skolenes sommerferie starter alltid rett før sankthans. Også mange voksne tar sommerferie da.

Feiringen av sankthans skjer på ettermiddagen og om kvelden 23. juni. Det er vanlig å brenne bål. Men noen ganger er det så tørt i naturen at det ikke er lov å tenne bål. Både i byene og på landet er det vanlig at det arrangeres sankthansfeiring med bål og leker for barna. Familier sitter på tepper på gresset og hygger seg ved bålet utover kvelden.

De som har båter, drar ofte ut på sjøen og tenner bål på en holme sammen med familie og venner. Alle koser seg utover den varme, lyse sommernatten. Folk samler seg på ulike steder, brenner bål og spiser god mat, gjerne fra grillen. Noen steder er det tradisjon å spise rømmegrøt. Det er en grøt laget av rømme, melk og hvetemel. På grøten er det vanlig å ha smør, sukker og kanel.

Aften betyr kveld.

En holme er en liten øy.

Dugg er vanndråper som kommer på grunn av nattens fuktighet.

Å *rydde* betyr å ordne, ta ting vekk.

Pietro Perugino (1445–1523):
Johannes doper Jesus.

Mange pynter med bjørkekviser og markblomster både ute og inne. Fra gammelt av trodde folk at det ga lykke å plukke blomster tidlig på morgenen før sankthans. Disse blomstene skulle også gi god helse når de var våte av dugg fra natten. Mange jenter pynter seg med blomsterkranser i håret på sankthansaften. Fra gammel tid har man trodd at det ga lykke dersom blomstene hadde navn etter Maria, moren til Jesus. Mange trodde at dersom unge kvinner flettet en krans av sju eller ni slag med mariablomster og la blomsterkransen under puta i senga når de la seg på sankthansaften, ville de drømme om den de skulle gifte seg med.

Sankthans er en kristen høytidsdag

Sankthans er en kristen feiring av fødselsdagen til sankt Johannes. Ordet sankt betyr hellig. Hans er en kortform av navnet Johannes.

Det nye testamentet i Bibelen forteller at Johannes ble født et halvt år før Jesus. Foreldrene hans hadde vært gift i mange år uten å få barn, og de ba til Gud om å få barn. De fikk sønnen Johannes da de var gamle. Denne gutten fikk en spesiell oppgave. Det var å snakke med folk om at Jesus skulle komme. På den måten ryddet han vei for Jesus og ble derfor kalt veirydderen. Han døypte mange og ble også kalt døperen Johannes. Da Jesus var 30 år, ble han døpt av Johannes. Etter dette gikk Jesus omkring og fortalte om Gud.

Biskop og prester i prosesjon ved en markering for hellige Olav – alle med røde stolaer.

Johannes ble etter hvert satt i fengsel. Han ble drept og ble derfor en kristen martyr. I noen kirker er det gudstjeneste på sankthans. Da har presten røde bånd over prestekjolen. Disse båndene kalles stola. De er røde fordi rødt er fargen for martyrdøden.

Noen flere tradisjoner

Før Norge ble et kristent land, var det også en midtsommerfest i juni. Mange var bønder og levde av å dyrke jorda. Frø var sådd, og planter var plantet, og de hadde begynt å gro. Kuer, sauer og hester var på ute på beite, det vil si at dyrene spiste det friske graset ute i naturen. Da passet det med en fest. Noen tenkte at ved å brenne bål, gjorde de sola sterk så det ville bli en god sommer. Dette var både en lysfest og en ildfest.

Sankthansnatten var det en gammel tradisjon å samle inn røtter og urter. Urtene var på sitt fineste i juni og kunne ha kraft i seg til å gjøre syke mennesker friske, mente mange. Det var viktig å plukke urtene mens de ennå var våte av dugg fra natten. Duggen hadde også kraft i seg til å helbrede syke.

En rot (flere røtter) er den delen av en plante som er nede i jorda.

Urter er planter som kan spises og setter god smak på mat. Noen urter kan brukes som medisin.

Å *helbrede* betyr å gjøre syke mennesker friske.

Krusifikset i Røldal kirke på Vestlandet. Denne stavkirke er fra ca. 1250. En stavkirke er bygget av tre, og bæres av tykke staver eller stolper. I middelalderen var det ca. 2000 stavkirker i Norge. Nå er det bare 28 stavkirker igjen. I middelalderen ble det holdt gudstjeneste her hver sankhansnatt. Alle pilegrimene som besøkte kirken da, fikk komme fram til krusifikset og ta imot dråpene som kom ut av det. I vår tid er det også mange pilegrimer som besøker kirken.

Et pilegrimsmål er et hellig sted.

En pilegrim er en religiøs person som reiser til et hellig sted.

En helgen er en hellig person.

I Røldal kirke henger det et spesielt krusifiks med en Jesus-figur på korset. En tradisjon forteller at om sankthansnatten svette dette korset. Syke som smurte disse dråpene på seg, ble friske. Derfor er Røldal kirke det viktigste pilegrimsmålet i Norge etter Nidarosdomen.

Noen steder blir sankthans også kalt jonsok eller jonsokvaka. Jon er også en kortform av navnet Johannes. Vaka betyr at folk holdt seg våkne hele natten før sankthansdag. Dette var vanlig i den tiden da kirken i Norge var katolsk. Slike netter var det folkefester med bål og dans.

Sankt Johannes er en viktig helgen både i Den katolske kirke og i Den ortodokse kirke.

OLSOK

Høytidsdag til minne om Olav den hellige

Olsok feires 29. juli. Det er en nasjonal høytidsdag og offentlig flaggdag, men ikke en fridag. Alle offentlige bygninger, for eksempel rådhus, skoler og kirker, heiser flagget denne dagen. Mange private flagger også.

Olsok er en høytidsdag til minne om kong Olav Haraldsson, han som etter sin død fikk navnet Olav den hellige. Olav samlet Norge til en nasjon. Han var kristen og arbeidet for å spre kristendommen i hele landet. Han døde i et slag på Stiklestad nord for Trondheim 29. juli i 1030. Fra 1030 regner vi med at folket i Norge var kristne.

Olav den hellige er en helgen, det betyr at han er en hellig person. Han er Norges skytshelgen eller vernehelgen, det vil si at han beskytter eller passer på landet vårt. Han regnes også som Norges evige konge.

Olav den hellige er viktig i flere andre land, som i Frankrike og England. På Færøyene er det store folkefester hver olsok. I Den katolske og Den ortodokse kirke er Olav den hellige en sentral helgen. Tre katolske kirker i Norge er innviet til Olav den hellige. De ligger i Oslo, Trondheim og Tønsberg.

Fra Olavsspillet på Stiklestad som viser hva som skjedde da Olav døde.

Et slag er en kamp der to parter møtes og slåss mot hverandre.

Å innvie betyr å åpne når en ny bygning er klar til bruk. Når en kirke er innviet til Olav den hellige, betyr det at kirken er spesielt knyttet til han.

Løvøykapellet med olavskilden.
Et kapell er en liten kirke. Denne kirken ble bygd her på grunn av den hellige vannkilden eller brønnen. Den ligger få meter fra sjøen, så det var mange pilegrimer som kom hit med båt.

Skuespilleren Paul Ottar Haga har spilt kongen, Olav den hellige, mange ganger. Det er en stor ære for en skuespiller å spille denne viktige personen i landets historie.

Etter at Olav den hellige døde i 1030, ble det vanlig å bygge kirker rundt i landet. Noen av disse gamle kirkene blir kalt olavskirker etter Olav den hellige. Løvøykapellet utenfor Horten i Vestfold er en slik olavskirke. Ved den lille kirken er det en olavskilde med vann som folk har trodd helbreder sykdommer. Pilegrimer har derfor alltid besøkt denne vannkilden. Hver olsok er det gudstjeneste her og både konserter og andre arrangementer utenfor kirken.

De fleste kirker har gudstjeneste på olsok. Da har presten på seg rød stola over prestekjolen. Den røde fargen er martyrfargen og viser at Olav var martyr. Han døde for det han trodde på.

Olsok feires ofte med at folk samles for å grille og spise sammen. Noen brenner bål, på samme måte som sankthansaften. Rømmegrøt var fra gammelt av mat til fest, og for mange er dette fremdeles en fast mattradisjon på olsok.

Ved olsok settes det mange steder opp ulike spill eller teaterforestillinger om det som skjedde med Olav den hellige. I Trondheim er det olavsdager ved olsoktider. På Stiklestad der Olav døde, spilles forestillingen «Spillet om hellige Olav». 15 000 mennesker ser dette hvert år. Svært mange deltar i skuespillet, både skuespillere og amatører, og ikke minst mange hester. På olavsdagene eller olsokdagene arrangeres det konserter, utstillinger, middelalderverksteder og middelaldermarked. Det er også foredrag og debatter, samtaler om fortid og framtid, alvor og humor i løpet av disse dagene.

Korset i Helgeroa

I Helgeroa i Vestfold ble det på olsokdagen 29. juli 2016 avduket et kors som er åtte meter høyt. Korset er reist til minne om kong Olav Haraldsson som i 1016 var leder for et slag i dette området.

Før Olav Haraldssons tid var Norge delt opp i flere små områder med forskjellige herskere. Olav ville samle alt dette til ett rike, og han ville være konge for et samlet land. På reisene sine ute i Europa hadde han blitt kjent med kristendommen. Olav ble døpt og ønsket å gjøre kristendommen kjent i Norge. Han vant slaget ved Helgeroa, gikk i land og satte opp et kors. Dette slaget, med 5000 mann og 75 båter, var et viktig slag i Norges historie. Den gangen het stedet Nesjar.

Korset i Helgeroa er laget av en stor steinblokk. I midten er det skåret ut et sverd. Tomrommet etter sverdet blir et kors. Sverdet ligger brukket i to ved foten av korset.

? Hvorfor tror du korset er laget slik at sverdet ligger ved foten av korset og er brukket?

Å *avduke* betyr at noe er som er dekket til, blir gjort synlig.

En *hersker* er en person som har makten i et område – en leder, en konge eller en høvding.

Et *rike* er et land, en stat eller et herredømme.

Et *sverd* er et håndvåpen til å stikke eller hugge med.

Korset i Helgeroa. Skulpturen er laget av kunstneren Martin Kuhn til 1000-årsdagen for slaget ved Nesjar, stedet som nå heter Helgeroa. Skulpturen består av et kors og et sverd. Sverdet er brukket og ligger nede ved foten av korset. Det store sverdet blir som en benk til å sitte på.

Noen flere tradisjoner

Etter at Olav den hellige var begravet, skjedde det underlige ting ved graven hans. Det fortelles at det blant annet kom en vannkilde ved graven. De som drakk dette vannet, ble helbredet for både sykdommer og plager. Slike kilder finnes flere steder rundt i landet der folk mente Olav den hellige hadde vært da han reiste rundt. Noen mener at disse kildene har særlig god virkning i dagene rundt olsok.

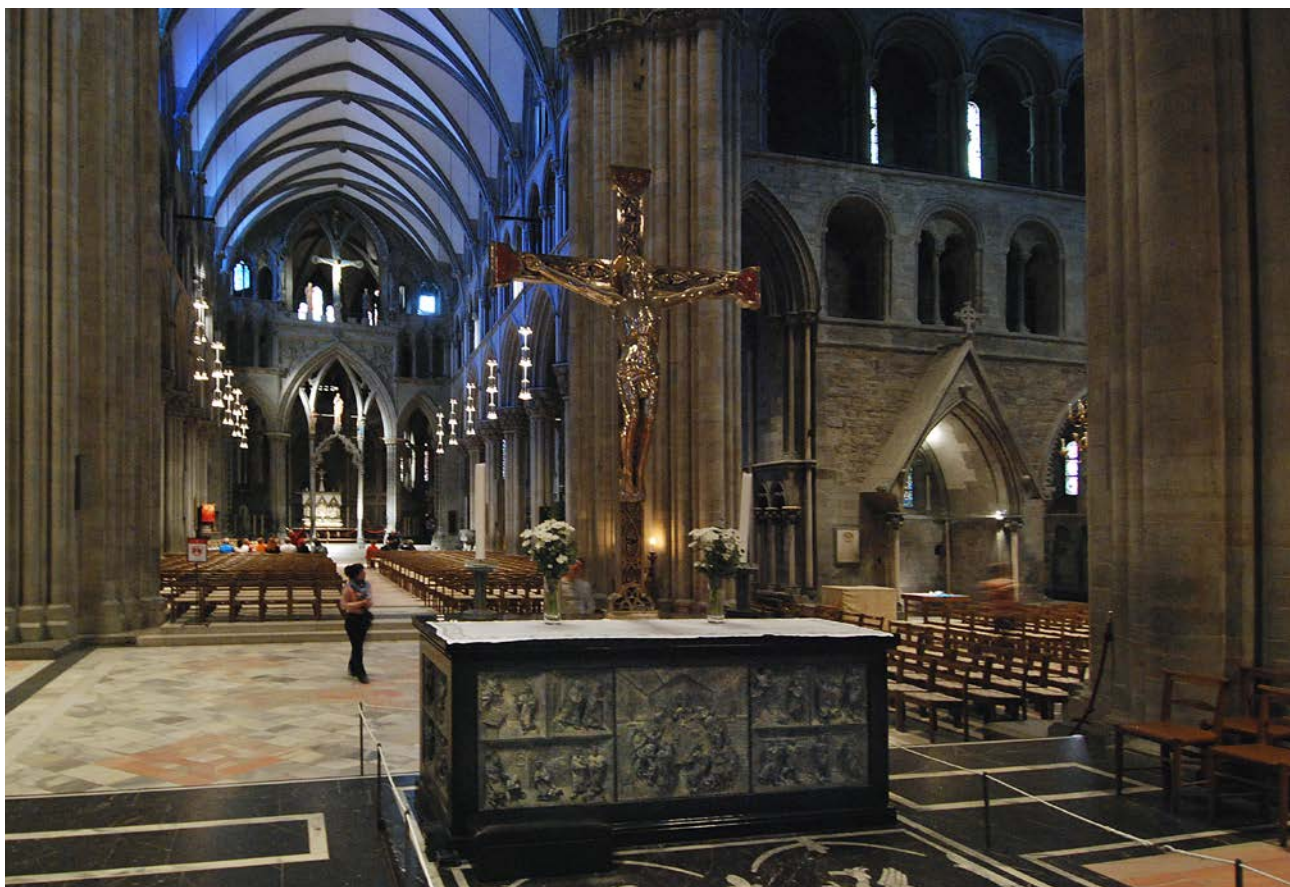
Olav den hellige skal være gravlagt i Nidarosdomen i Trondheim. Mange mennesker har i alle år etter hans død gått til denne kirken for å bli helbredet for sine sykdommer og be om tilgivelse for noe galt de har gjort. I vår tid går det en vei som kalles pilegrimsleden fra Oslo til Trondheim. Mange pilegrimer går hele eller deler av denne veien. En pilegrim er en som av religiøse grunner går eller reiser til et sted som blir regnet som hellig.

Da kristendommen kom til Norge, ble det et kulturskifte. Det betyr at folk begynte å tenke og tro på en annen måte. I førkristen tid var for eksempel storfamilien viktig. Dersom noen drepte en person i en slekt, var det en plikt for denne slekten å få hevnet dette ved å drepe en person i den slekten som drapsmannen tilhørte. Etter hvert

En led er en vei.

En storfamilie består av foreldre, barn, besteforeldre, tanter, onkler, fettere og kusiner.

Fra Nidarosdomen i Trondheim.

Lom stavkirke fra ca. 1170.

som folk fikk kristne tanker og verdier, ble dette forandret. Med kristendommen fikk hvert enkelt menneske ansvaret for sitt eget liv og sine egne valg. Det var ikke lenger så viktig å være en del av en stor slekt, og hevn ble ikke akseptert. Kristne tanker og verdier ble også grunnleggende i de norske lovene.

Kirker ble bygd på sentrale steder i bygd og by. Alle gikk i kirken. Etter gudstjenesten var det samlinger med fest og moro. Området rundt kirken ble et viktig sosialt møtested, og mange fant kjæresten sin der.

OPPGAVER

- 1 Når er sankthans?
- 2 Hva skjer på sankthansaften?
- 3 Hvem var døperen Johannes?
- 4 Hva har Johannes med sankthans å gjøre?
- 5 Når er olsok?
- 6 Hvorfor feires olsok?
- 7 Hvorfor ble kong Olav Haraldsson en helgen og fikk navnet Olav den hellige?
- 8 Hvorfor ble den store skulpturen med et kors satt opp i Helgeroa i Vestfold i 2016?
- 9 Hva er en olavskilde?
- 10 Hvor er Olav den hellige begravet?

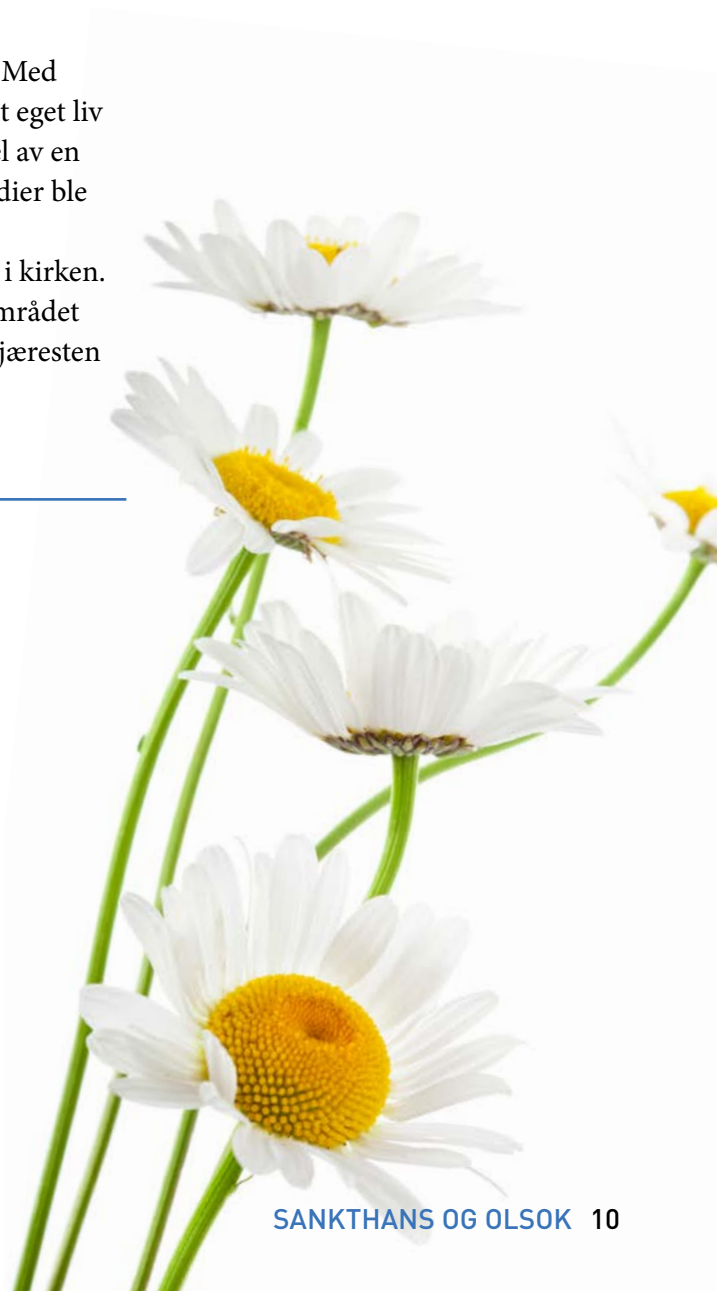

Foto:

Bridgeman Images: Musee des Beaux-Arts,
Rouen, France: s. 3

Cappelen Damm: s. 7 ø

Getty Images, iStock: s.1, 2, 3 øv, 6 nh, 9, 10.

NTB scanpix: Espen Bratlie / Samfoto s. 6, VG s. 7 vn

Waale, Svein: s. 4, 8

© Cappelen Damm AS 2017

Grafisk formgivning: Sandvik Design

Forlagsredaktør: Unni Wiel

Bilderedaktør: Unni Wiel

ISBN 978-82-02-56832-0

cdu.no

krle-nett.cdu.no